

ЧИ Є СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ НАУКОВЦЕМ?

Валерій Кращенко,

провідний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності, кандидат технічних наук

Соціально-економічні процеси розвитку суспільства призвели до виникнення в Україні нових видів судових експертиз. Кожен з них проходить складний шлях становлення та розвитку. Логічним завершенням становлення кожного виду експертиз можна вважати утворення науково-методичної та інформаційно-технічної бази досліджень, а також формування необхідної кількості кваліфікованих судових експертів.

Неодмінним атрибутом процесу становлення експертизи, як виду, є достатньо тривалий період накопичення бодай мінімального практичного досвіду, який дозволить перейти до створення методичних засад проведення експертних досліджень. У цей період експерти змушені застосовувати метод проб та помилок, що призводить до неповних та, іноді, до помилкових висновків.

На жаль, судова експертиза з питань інтелектуальної власності ще не має сталої методичної бази і експерти знаходяться у стадії пошуку правильних рішень.

Останнім часом, з урахуванням викладеного, серед науковців розгорнулася дискусія з питання, чи є

праця експерта з питань інтелектуальної власності (далі — експерта) науковою діяльністю. Масла у вогонь підливає ще й теза відомого фахівця сфери судової експертизи О.Россинської, що експертне дослідження "зовнішньо часто схоже на наукове дослідження" [1].

Для з'ясування цього питання звернемося до Закону України "Про судову експертизу" [2].

Однозначної, прямої відповіді на поставлене питання закон не дає. В той самий час він оперує поняттями, які підсвідомо вказують на те, що сфера діяльності експерта все-таки наукова. При цьому зазначимо, що це все-таки специфічний вид діяльності, певною мірою регламентований процесуальним законодавством і науковців, за займаною ними посадою, в країні не настачиш.

Олександр Дорошенко,

заступник директора НДІ інтелектуальної власності, керівник центру експертних досліджень

НАУКОВИЙ ПОШУК

За законом, експертну діяльність в Україні здійснюють, зокрема, науково-дослідні установи Міністерства юстиції України і статус експертів цих установ — науковий співробітник.

За згаданим законом:

- ст.8. передбачає *організацію науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності;*
- ст.17. свідчить, що *до складу експертно-кваліфікаційних комісій входять найбільш досвідчені фахівці та науковці...;*
- ст. 24. зазначає, що *державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки... проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією...*

В той же час, в Інструкції "Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень" [3] йдеться про "Науково-методичні

рекомендації; методики дослідження; дослідницьку частину висновку; процес дослідження та його результати; узагальнення та оцінка результатів досліджень; формулювання висновків, які можуть викладатися у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта".

Наведені словосполучення, значною мірою, нагадують діяльність науковця відповідно до визначень, що дає ст.1. Закону України "Про науку і науково-технічну діяльність" [4], Таблиця 1.

Після того, як ми розібралися з визначеннями у сфері наукової термінології, доцільно порівняти деякі норми законів [5] та [2], Таблиця 2., в якій визначення норм згаданих законів розташовані у відповідності до їх термінів, а не постатейно.

Наведені у Таблиці 2. норми законів редакційно викладені, безумовно, по різному, проте свідчать про те, що немає принципової різниці між поняттями експертиз, їх завданнями, принципами проведен-

Таблиця 1

Деякі терміни та визначення щодо наукової діяльності за Законом [4]

Терміни	Визначення
Наукова діяльність	інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання знань. Особливими її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження
Прикладні наукові дослідження	наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей
Науковий працівник	вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково організаційною або науково педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації
Наукова робота	дослідження з метою одержання результату
Науковий результат	нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття

Таблиця 2

Порівняння деяких норм законів [5] та [2] щодо експертної діяльності

Терміни	Витяги із Закону України “Про наукову і науково-технічну експертизу” [5]	Витяги із Закону України “Про судову експертизу” [2]
Новітні експертизи	Наукова і науково-технічна експертиза – це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об’єкта експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об’єктів	Судова експертиза це дослідження експертів на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про об’єктами справи, що перебуває у провадженні...
Завдання	Об’єктивне, комплексне дослідження об’єкта експертизи; перевірка відповідності об’єктів експертизи вимогам і нормам законодавства; підготовка науково обґрунтованих експертних висновків	Забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об’єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки
Принципи	Компетентність і об’єктивність, врахування світового рівня, норм і правил технічної та екологічної безпеки, вимог стандартів, міжнародних угод;	Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об’єктивності і повноти дослідження.
Об’єкти	... зокрема дисертаційні дослідження науково-технічна документація на раціоналізаторські пропозиції, винаходи; справи на об’єкти інтелектуальної власності, включаючи їх партиційну оцінку;	Матеріальні об’єкти, явища і процеси, які містять інформацію про об’єктами справи, що перебуває у провадженні ...
Суб’єкти	Суб’єктами наукової і науково-технічної експертизи є замовники, організатори експертизи, органи виконавчої влади, підприємства та установи, а також експерти.	Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ.
Вимоги до експертів	Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій ...	Судовими експертами можуть бути особи, які мають відповідну вищу освіту, остаточно кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.
Акредитація, атестація	Фізичні особи, які на постійній або професійній основі здійснюють діяльність, пов’язану з наданням експертних послуг, повинні пройти державну акредитацію і отримати свідоцтво, що підтверджує кваліфікацію його отримувача з питань організації та проведення наукової і науково-технічної експертизи	При атестації судового експерта проводиться оцінка професійного рівня фахівців, які залучаються до проведення судових експертиз та беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової експертизи. Залежно від спеціалізації їм присвоюється кваліфікація судового експерта з правом проведення певного виду експертизи.
Порядок акредитації, атестації	Порядок державної акредитації, форма свідоцтва і перелік документів державного зразка осіб, які мають право на здійснення експертної діяльності та експертних послуг без отримання свідоцтва, визначаються центральним органом виконавчої влади, уповноваженим Кабінетом Міністрів України	Порядок проведення атестації та присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначається міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належить державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність

ня експертиз. Крім того, вимоги до експертів, акредитація (атестація) та порядок їх проведення, майже подібні. Зрозуміло, що самі об'єкти дослідження різні.

Тепер звернемося до низки визначень основних філософських понять, що характеризують творчість стосовно сфери наукової діяльності [6], Таблиця 3.

Зміст визначень Таблиці 3. дає можливість оперувати наведеними термінами надалі.

Провадити експертне дослідження, в широкому розумінні, це ні що інше, як отримувати нові знання.

Розглянемо процес отримання нових знань з точки зору філософії за [7, с. 307] та зобразимо цей процес схематично, Рисунок 1.

За схемою, є певний рівень знань. Проте за цим рівнем знань вирішити конкретну проблему не є можливим.

Виникає потреба в нових знаннях. Діяльність науковця, в процесі мислення, тобто наукової діяльності, при якій використовується практичний досвід та теоретичний досвід, сприяє, в результаті творчого синтезу, виникненню нових знань, як продукту. Ці нові знання, разом з відомим рівнем знань дають новий рівень знань, при якому досліджувану проблему вирішити стає можливим.

В результаті експертної діяльності, при відсутності методичних розробок, також утворюються нові знання, що дає підстави для висновку, що діяльність експерта за своєю природою є діяльністю науковця.

На стадії експертного дослідження експерт виступає суб'єктом пізнання істини, користуючись усіма наявними можливостями органів чуття і логічного мислення. Пізнання експертом об'єкта дослідження

Таблиця 3

Терміни та визначення деяких філософських понять

Термін	Визначення
<i>Наука</i>	<i>система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на навколишній світ</i>
<i>Досліджувати</i>	<i>Піддавати що небудь ретельному науковому розгляду з метою пізнання, в'яснення чогось</i>
<i>Пізнання</i>	<i>відображення в свідомості людини явищ реальної дійсності, їхньої сутності</i>
<i>Пізнавати</i>	<i>осмислювати розумом явища об'єктивної дійсності, удержувати істинне уявлення про когось, що-небудь</i>
<i>Мислити</i>	<i>міркувати, зіставляти явища об'єктивної дійсності, робити висновки</i>
<i>Творець</i>	<i>той, що є автором чогось</i>
<i>Аналіз</i>	<i>метод наукового дослідження предметів, явищ тощо, шляхом розкладу, розчленування їх ... на складові частини</i>
<i>Синтез</i>	<i>метод наукового дослідження предметів, явищ дійсності в цілості, єдності та взаємозв'язку їх частин</i>
<i>Експертиза</i>	<i>розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу</i>
<i>Експертні оцінки</i>	<i>кількісні та (або) порядкові оцінки процесів чи явищ які не піддаються безпосередньому вимірюванню, а базуються на судженнях спеціалістів</i>

відбувається за загальними законами світосприйняття, так як людська свідомість і мислення ґрунтуються на загальних закономірностях процесів, що у них відбуваються.

Слід зазначити, що процесуальна форма експертизи і обов'язковість доказування певних обставин (стосується процедури дій і форми документування), установлених при експертизі, не відмінюють і не змінюють законів мислення у діяльності експерта.

Процес пізнання, як правило, починається з відображення предметів та явищ дійсності у свідомості експерта за допомогою органів чуття. Проте таке відображення не дає повної уяви про досліджуваний об'єкт. Воно обмежене його зовнішніми формами та явищами. Тому важливу роль у подальшому дослідженні відіграє мислення експерта.

Мислення — це вища форма активного відображення об'єктивної реальності, яка виражається у цілеспрямованому, опосередкованому і узагальненому пізнанні експертом суттєвих зв'язків і відносин предметів та явищ, у творчому створенні нових ідей, у прогнозуванні подій та діянь [8].

Розглянемо складові творчості в залежності від її видів, Таблиця 4.

Як видно з Таблиці 4, виділяють велику і малу творчість. Останні відрізняються формою творчої діяльності, та її результатом. Суб'єкти творчості, відповідно, різні. Вони відрізняються, в свою чергу, рівнями творчості, характерними особливостями в творчості та типом самої творчості.

Зрозуміло, що віднести судового експерта з питань інтелектуальної власності з його науковою діяльністю до творчості 2-го рівня не ма-

Рис 1. Схематичний процес наукової діяльності

ло б сенсу, бо це не суто наукова, художня тощо діяльність. На думку авторів це творчість 1-го рівня, частково технічна, частково науково-технічна. В свою чергу, результатом таких форм творчої діяльності є розроблення методів, способів, форм, засобів перебудови наявного. Подібні результати наукової діяльності, безумовно, притаманні не геніальному творцю, хоча вони можуть бути додатковими похідними його творчої діяльності, а досліднику з певним першопочатковим уродженням обдаруванням.

Характерними особливостями творчості дослідника має бути оригінальність, точна робота, самокритика, добросовісність, знання, певні навички. Головною ознакою типу творчості 1-го рівня є осмисленість, цілеспрямованість творчої діяльності зі своїми відгалуженнями: практико-емпірична творчість та науково-теоретична творчість. Об'єктами судової експертизи є матеріальні (предмети, їх сукупність) або матеріалізовані джерела інформації (документи).

У сфері науки, експертизи, творчий синтез проявляється через аналіз, що забезпечує виділення та визначення проблем, головних, сутнісних сторін, їхніх тенденцій. Завершується наукове дослідження, експертиза, синтезом, що знаходить вираження у встановленні всезагального взаємозв'язку сутностей [7, С. 308]. При

цьому зазначимо, що методологічною основою будь-якого наукового чи судово-експертного дослідження є діалектико-матеріалістичний метод, який дає загальний напрям дослідженню. Щодо загальноекспертних методів, що використовуються в усіх експертних дослідженнях з питань інтелектуальної власності, то вони поділяються на дві групи:

- емпіричні: спостереження, вимірювання, експеримент, моделювання, порівняння, опис, фотографування;
- логічні: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, конкретизація [9, с.127].

Пізнавальна діяльність експерта протікає надзвичайно складно і проявляється у вирішенні цілої системи простих та складних задач, що впливають із експертних ситуацій та основної мети судової експертизи — встановлення об'єктивної істини у справі, що розглядається.

Прості задачі вирішуються за типовими правилами і відомими ек-

перту методами експертизи. Визначальну роль при цьому відіграє оволодіння експертом знаннями правових наук, спеціальних знань та його професійний досвід. В той же час, дії експерта у складних ситуаціях переважно пов'язані з його розумовою діяльністю: здатністю до творчого мислення, уявою, судженням та сукупністю прийомів експертного дослідження за допомогою, зокрема, навідних питань.

Експерт, розпочинаючи дослідження чи приймаючи рішення у процесі експертизи, як правило, не має початково достатньої кількості інформації і змушений працювати без неї або провадити обґрунтування своїх процесуальних рішень, експертних дій та тактичних дій користуючись її малою наявністю.

Складність полягає також й у тому, що експертне пізнання, на відміну від пізнання в інших сферах, стикається з неупорядкованою інформацією, протидією суб'єктивних факторів тощо.

Таблиця 4

Складові творчості та її види

Творча діяльність	Види творчості	
	Мала творчість, творчість 1-го рівня	Велика творчість, творчість 2-го рівня
Форми творчої діяльності	Предметно-практична, технічна, науково-технічна	Наукова, художня, соціальна, філософська, релігійна тощо
Результат творчої діяльності	Розроблення методів, форм, засобів перебудови наявного	Створення значимих цінностей
Суб'єкти творчості	Дослідник	Геніальний творець
Рівні творчості суб'єкта	Першочергове уряджене обдарування	Підвищений рівень активності, незламна воля
Характерні особливості творця	Оригінальність, точна робота, самокритика, добросовісність, знання, пильність	Творчість на позапороговому рівні, інтуїтивність, позасвідомість
Типи творчості суб'єкта	Раціональна творчість, розсудково-раціональне мислення	Напружене обдумування ідей, ситуації

Праця експерта вимагає надзвичайної підготовки зі здобуття професійних знань, певної суми інформації про знання в інших галузях наукових і практичних знань, великого досвіду професійної діяльності та особистих якостей (спостереження, творча уява тощо). Висока ерудиція, професіоналізм, великий життєвий і професіональний досвід та особисті якості дозволяють йому, у ряді таких випадків, використовувати, на певному етапі дослідження, і власну інтуїцію [8].

Множину ідеальних категорій, які вивчає експерт, слід відносити не до об'єктів експертизи, а до об'єктів експертного пізнання на тій підставі, що у пізнавальному сенсі у цій якості можуть виступати не тільки матеріальні предмети, а й різні процеси, події, явища, дії. Іншими словами, об'єкти експертного дослідження це — єдність матеріальної та ідеальної складових, в яких перша — джерело інформації, що фіксує-

ться у вигляді відображення, друга — уявна модель, створена експертом у своїй свідомості на основі результатів дослідження матеріальної субстанції (складової) [9, с.120].

Судово-експертне дослідження за своєю пізнавальною сутністю є різновидом процесу пізнання об'єктивної дійсності, що здійснюється шляхом застосування методів різних галузей науки. Проте наукові методи та засоби використовуються в діяльності судових експертів не для відкриття нових законів, закономірностей, а для рішення практичних задач з установлення істини по справі, що знаходиться у провадженні.

Таким чином, у практичній судово-експертній діяльності застосовуються ті самі методи, що і в науковому дослідженні, а це означає, що судовий експерт, зокрема, з питань інтелектуальної власності, як і будь-який інший експерт, є науковцем, а сфера його діяльності — наукова. ◆

Література:

1. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. — М.: Норма, 2005. — 656 с.
2. Закон України "Про судову експертизу" Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 28, ст.232. Із змінами, в ред. від 09.09.2004.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджена Наказом Міністерства юстиції України 08.10.98 № 53/5 (в редакції 2005 р).
4. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність". Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 12, ст.165. Із змінами, в ред. від 16.12.2004.
5. Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу". Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 9, ст.56. Із змінами, в ред. від 21.09.1999.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Т.Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. — 1440 с.
7. Філософія: Навчальний посібник/ І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко, І.В.Бойченко, В.П.Розумний та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. — К.: Вікар, 1997. — 584 с.
8. Б.Романюк. Інтуїція слідчого та її роль у пізнавальній діяльності на досудовому слідстві. Право України, рукопис.
9. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. — Харьков: Эспада, 2005. — 544с.